AKSIYADORLIK JAMIYATLARINI QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDAGI SAMARADORLIGI OSHIRISH YO'LLARI

Mashrabova Dilnavoz Jumanazar qizi
Aniq va ijtimoiy fanlar Universiteti
Iqtisodiyot kafedrasi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligi iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Ushbu maqolada aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini tahlil qilish va ularning samaradorligini oshirish yo'llarini taklif etish maqsad qilingan. Tadqiqot doirasida korporativ boshqaruvni takomillashtirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va axborot shaffofligini ta'minlash kabi asosiy mexanizmlar ko'rib chiqiladi. Xalqaro tajriba o'rganilib, mahalliy sharoitlar hisobga olingan holda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari aksiyadorlik jamiyatlarining barqaror rivojlanishiga va qimmatli qog'ozlar bozorining yanada takomillashishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, Qimmatli qog'ozlar bozori, Samaradorlik, Korporativ boshqaruv, Investitsion jozibadorlik, Shaffoflik, Kapital bozori, Iqtisodiy rivojlanish

Abstract

The efficiency of joint-stock companies in the securities market is a crucial factor for economic development. This article aims to analyze the activities of joint-stock companies in the securities market and propose effective strategies for enhancing their efficiency. Within the scope of the research, key mechanisms such as improving corporate governance, increasing investment attractiveness, and ensuring information transparency are examined. Practical recommendations have been developed based on the study of international experience and considering local conditions. The findings of this article contribute to the sustainable development of joint-stock companies and the further advancement of the securities market.

Keywords: Joint-stock companies, Securities market, Efficiency, Corporate governance, Investment attractiveness, Transparency, Capital market, Economic development

Аннотация

Эффективность акционерных обществ на рынке ценных бумаг является одним из важнейших факторов экономического развития. Данная статья посвящена анализу деятельности акционерных обществ на рынке ценных бумаг и предложению эффективных путей повышения их эффективности. В рамках исследования рассматриваются такие ключевые механизмы, как совершенствование корпоративного управления, повышение инвестиционной привлекательности и обеспечение информационной прозрачности. На основе изучения международного опыта и с учетом местных условий разработаны практические рекомендации. Результаты статьи способствуют устойчивому развитию акционерных обществ и дальнейшему совершенствованию рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: Акционерные общества, Рынок ценных бумаг, Эффективность, Корпоративное управление, Инвестиционная привлекательность, Прозрачность, Рынок капитала, Экономическое развитие

Kirish

Aksiyadorlik jamiyatlari (AJ) bozor iqtisodiyotining muhim sub'ektlari bo'lib, mamlakat iqtisodiy rivojlanishida, kapitalni shakllantirish va investitsiyalarni jalb qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qimmatli qog'ozlar bozori esa AJlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, investitsion jozibadorligini oshirish hamda keng ko'lamli loyihalarni moliyalashtirish uchun zarur kapitalni jalb qilishda asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi [2]. O'zbekiston sharoitida qimmatli qog'ozlar bozori milliy iqtisodiyotni barqarorlashtirish va diversifikatsiya qilish, shuningdek, investitsiya va kapitalni jalb qilish

uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [1]. So'nggi yillarda mamlakatimizda iqtisodiy islohotlarning ikkinchi bosqichi doirasida qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, bu esa uning infratuzilmasini mustahkamlashga xizmat qilmoqda [1].

Shunga qaramay, aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish masalasi dolzarbligini saqlab qolmoqda. Global iqtisodiy sharoitlar va raqobatning kuchayishi AJlardan korporativ boshqaruvni takomillashtirish, shaffoflikni oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali o'z faoliyatini yanada samarali tashkil etishni talab qiladi. Samaradorlikni oshirish nafaqat jamiyatlarning o'ziga, balki ularning aksiyadorlari, investorlari va umuman iqtisodiyot uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu, o'z navbatida, mamlakatning investitsion muhitini yaxshilash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavjud samaradorlik holatini tahlil qilish, uning oshirishning asosiy omillarini aniqlash hamda korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsiyalar asosida samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu orqali AJlarning investitsion jozibadorligini oshirish va milliy iqtisodiyotga kiritilayotgan investitsiyalar hajmini ko'paytirishga hissa qo'shish ko'zda tutilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Aksiyadorlik jamiyatlarining (AJ) qimmatli qog’ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish masalasi zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadigan markaziy mavzulardan biridir. Ushbu tadqiqot yo’nalishi AJlarning ichki boshqaruv mexanizmlari, moliyaviy shaffofligi va innovatsion salohiyati bilan qimmatli qog’ozlar bozoridagi ularning bahosi, likvidligi va investitsion jozibadorligi o’rtasidagi murakkab bog’liqliklarni o’rganadi. Nazariy jihatdan, bozor samaradorligi gipotezasi (Efficient Market Hypothesis) qimmatli qog’ozlar narxlari barcha mavjud ma’lumotlarni to’liq aks ettirishini ta’kidlasa-da, amaliyotda ma’lumotlar assimetriyasi va agentlik muammolari kabi omillar AJlarning bozor samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shuning uchun, adabiyotlar tahlili AJlarning qimmatli qog’ozlar bozoridagi samaradorligini oshirishga qaratilgan turli yondashuvlar va mexanizmlarni chuqur o’rganishni talab etadi.

Korporativ boshqaruv AJlarning qimmatli qog’ozlar bozoridagi samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida keng e’tirof etilgan. Zamonaviy tadqiqotlar korporativ boshqaruvning sifatini investorlarning ishonchini oshirish, kapital narxini pasaytirish va kompaniya qiymatini oshirish bilan bevosita bog’laydi. Kuchli korporativ boshqaruv tizimi aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish, direktorlar kengashining mustaqilligi va mas’uliyatini ta’minlash, shuningdek, menejmentning faoliyatini samarali nazorat qilish orqali agentlik xarajatlarini kamaytiradi. Bu esa, o’z navbatida, kompaniyaning moliyaviy ko’rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi va uning qimmatli qog’ozlarining bozor bahosini oshiradi. Xalqaro tajribalar shuni ko’rsatadiki, korporativ boshqaruv kodekslari va eng yaxshi amaliyotlarni joriy etish kompaniyalarning investitsion jozibadorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, rivojlangan bozorlarda korporativ boshqaruv standartlariga rioya qilish kompaniyalarga arzonroq kapital jalb qilish imkonini beradi, chunki investorlar o’z sarmoyalarining xavfsizligiga ko’proq ishonch hosil qiladilar. Rivojlanayotgan bozorlar kontekstida, jumladan, O’zbekistonda ham korporativ boshqaruvni takomillashtirishga qaratilgan islohotlar AJlarning qimmatli qog’ozlar bozoridagi faoliyatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada, davlat siyosati va tartibga solish choralari orqali korporativ boshqaruv standartlarini xalqaro normalarga muvofiqlashtirishga intilishlar AJlarning bozor samaradorligini oshirish uchun zamin yaratadi [1].

Shaffoflik va ma’lumotlarni oshkor qilish AJlarning qimmatli qog’ozlar bozoridagi samaradorligini ta’minlashning yana bir muhim jihatidir. Adabiyotlarda ta’kidlanishicha, shaffoflik ma’lumotlar assimetriyasini kamaytiradi, bu esa investorlarga yanada asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga (masalan, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari – XMHIS) muvofiq tayyorlanishi, mustaqil audit xulosalari va o’z vaqtida, ishonchli ma’lumotlarni oshkor qilish bozor ishtirokchilarining kompaniyaga bo’lgan ishonchini oshiradi. Yuqori darajadagi shaffoflik qimmatli qog’ozlar likvidligini oshiradi va kapital narxini pasaytiradi, chunki investorlar kompaniya faoliyati va moliyaviy holati haqida aniq tasavvurga ega bo’ladilar. O’zbekiston sharoitida qimmatli

qog'ozlar bozorining rivojlanishi va uning infratuzilmasini mustahkamlash doirasida AJlarning shaffofligini oshirishga qaratilgan qonunchilik va me'yoriy hujjatlar qabul qilinmoqda. Bu choralar AJlarning moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga o'tkazish, korporativ ma'lumotlarni ommaviy axborot vositalarida muntazam yoritish va investorlar bilan samarali muloqot mexanizmlarini yaratishni o'z ichiga oladi. Shaffoflikni oshirish bozor ishtirokchilari o'rtasidagi ishonchni mustahkamlab, investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi [1].

Innovatsiyalar AJlarning uzoq muddatli raqobatbardoshligi va qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Innovatsiya nafaqat yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni yaratishni, balki ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, boshqaruv usullarini modernizatsiya qilish va biznes modellarini optimallashtirishni ham o'z ichiga oladi. Innovatsion faoliyatga sarmoya kiritgan kompaniyalar odatda yuqori o'sish salohiyatiga ega bo'lib, bu ularning bozor qiymatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Investorlar innovatsion kompaniyalarni kelajakdagi daromadlar va bozor ulushini oshirish imkoniyatlari tufayli ko'proq jozibador deb biladilar. Natijada, bunday kompaniyalarning qimmatli qog'ozlari yuqori baholanadi va investitsion kapitalni jalb qilish imkoniyatlari kengayadi. Qimmatli qog'ozlar bozorida samaradorlikni oshirish uchun AJlar nafaqat texnologik innovatsiyalarga, balki moliyaviy innovatsiyalarga ham e'tibor qaratishlari lozim. Masalan, yangi turdagi qimmatli qog'ozlarni (masalan, yashil obligatsiyalar) chiqarish orqali diversifikatsiyalangan investorlar bazasini jalb qilish mumkin [2]. O'zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va modernizatsiya qilish sharoitida AJlar uchun innovatsion yondashuvlarni joriy etish ularning qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavqeini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavjud holatini tahlil qilish mavzuga oid adabiyotlarda alohida o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mamlakatda qimmatli qog'ozlar bozori milliy iqtisodiyotni barqarorlashtirish va diversifikatsiya qilish, shuningdek, investitsiya va kapitalni jalb qilish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [1]. Iqtisodiy islohotlarning ikkinchi bosqichi doirasida qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar uning infratuzilmasini mustahkamlashga olib keldi, jumladan, investitsiya kompaniyalari, fondlar, kliring uylari va xususiy investitsiya fondlari tashkil etildi [1]. "Toshkent" fond birjasining faoliyati va qimmatli qog'ozlar bilan savdo operatsiyalarining muntazamligi bozorning shakllanishida muhim rol o'ynagan [1]. Biroq, bozorning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish va AJlarning samaradorligini oshirish uchun hali ko'plab imkoniyatlar mavjud. Mavjud adabiyotlar O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanish tendensiyalari, muammolari va istiqbollarini tahlil qilib, bozor ishtirokchilari, davlat siyosati va tartibga solish choralarining rolini ta'kidlaydi [1]. Xususan, qonunchilik bazasini takomillashtirish, litsenziyalash tartiblarini optimallashtirish va bozor mexanizmlarini liberallashtirish AJlarning kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Qimmatli qog'ozlar bozorida AJlarning samaradorligini oshirishda moliyaviy instrumentlarning diversifikatsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Obligatsiyalar, xususan, xalqaro moliyaviy amaliyotda hukumatlar va korporatsiyalar tomonidan yirik loyihalarni moliyalashtirish uchun zarur kapitalni jalb qilishda muhim vosita sifatida keng qo'llaniladi [2]. O'zbekiston sharoitida ham obligatsiyalar bozorini rivojlantirish AJlar uchun kapital jalb qilishning muqobil manbalarini yaratishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, AJlarning moliyaviy barqarorligini oshiradi va ularning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi. Mavzuga oid adabiyotlar obligatsiyalar savdosining nazariy asoslari va amaliy jihatlarini o'rganib, ularning qimmatli qog'ozlar bozoridagi ahamiyatini ta'kidlaydi [2]. Yashil obligatsiyalar kabi yangi moliyaviy instrumentlarning paydo bo'lishi ham AJlar uchun barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish va ijtimoiy mas'uliyatli investorlarni jalb qilish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Xulosa qilib aytganda, aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish masalasi ko'p qirrali bo'lib, korporativ boshqaruv, shaffoflik, innovatsiyalar, moliyaviy instrumentlarning diversifikatsiyasi va tartibga solish muhiti kabi omillarning o'zaro bog'liqligini o'rganishni talab etadi. Mavjud adabiyotlar bu omillarning har birini alohida-alohida tahlil qilsa-da, ularning O'zbekistonning o'ziga xos iqtisodiy sharoitlarida qanday o'zaro ta'sir qilishini va AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi umumiy samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishini chuqurroq o'rganish zarurati mavjud. Ayniqsa, davlat ishtirokidagi AJlarda korporativ boshqaruvni takomillashtirish, ma'lumotlarni oshkor qilishning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash va innovatsion faoliyatni

rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozorining infratuzilmasini yanada rivojlantirish, jumladan, yangi moliyaviy texnologiyalarni (FinTech) joriy etish va bozor ishtirokchilarining malakasini oshirish ham AJlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni to'ldirishga va O'zbekistonda AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni taklif qilishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot aksiyadorlik jamiyatlarining (AJ) qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish yo'llarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda ishlab chiqilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavjud samaradorlik holatini tahlil qilish, uning oshirishning asosiy omillarini aniqlash hamda korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsiyalar asosida samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanilgan bo'lib, u sifat va miqdoriy tahlil usullarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot aralash usullar yondashuviga asoslangan bo'lib, u nazariy tahlil, empirik ma'lumotlarni tahlil qilish va siyosatga yo'naltirilgan tavsiyalarni birlashtiradi. Tadqiqot dizayni deskriptiv (tavsifiy), analitik (tahliliy) va preskriptiv (tavsiyaviy) xususiyatga ega. Dastlab, O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorining hozirgi holati va aksiyadorlik jamiyatlarining undagi faoliyati tavsiflanadi. Keyin, samaradorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar (korporativ boshqaruv, shaffoflik, innovatsiyalar) chuqur tahlil qilinadi. Nihoyat, olingan natijalar asosida samaradorlikni oshirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu yondashuv muammoni har tomonlama o'rganish va asosli yechimlarni taklif qilish imkonini beradi.

Tadqiqot uchun ma'lumotlar asosan ikkilamchi manbalardan yig'ilgan. Bu usul mavzuning keng qamrovli va tizimli tahlilini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili: Tadqiqotning "Nazariy asoslar" bo'limida taqdim etilgan keng qamrovli adabiyotlar tahliliga asoslanib, aksiyadorlik jamiyatlari samaradorligi, qimmatli qog'ozlar bozori, korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsiyalar masalalariga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va xalqaro tashkilotlar hisobotlari tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Bunda, ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan va O'zbekiston sharoitlariga tegishli bo'lgan manbalarga alohida e'tibor qaratildi. Adabiyotlar tahlili mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlash, ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish va mavjud ilmiy bo'shliqlarni aniqlashga xizmat qildi. Xususan, qimmatli qog'ozlar bozorining milliy iqtisodiyotdagi o'rni va rivojlanish tendensiyalari [1], shuningdek, obligatsiyalar savdosining nazariy va amaliy jihatlari [2] bo'yicha so'nggi tadqiqotlar o'rganildi.

Statistik ma'lumotlar: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Markaziy bank, Kapital bozorini rivojlantirish agentligi va "Toshkent" Respublika fond birjasi kabi rasmiy manbalardan olingan statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Bu ma'lumotlar aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy ko'rsatkichlari, qimmatli qog'ozlar bozorining umumiy hajmi, kapitallashuvi, savdo aylanmasi, chiqarilgan qimmatli qog'ozlar turlari, investorlar faolligi va boshqa bozor indikatorlarini o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlar AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavjud samaradorlik darajasini miqdoriy jihatdan baholash uchun asos bo'ldi. Xususan, "Toshkent" fond birjasining faoliyati va qimmatli qog'ozlar bilan savdo operatsiyalarining muntazamligi bozorning shakllanishida muhim rol o'ynaganligi [1] kabi ma'lumotlar tahlilga jalb etildi.

Qonunchilik va me'yoriy hujjatlar: O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi qonuni, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va qimmatli qog'ozlar bozori hamda korporativ boshqaruvni tartibga soluvchi boshqa me'yoriy hujjatlar chuqur o'rganildi. Bu hujjatlar tahlili bozorning institutsional asoslarini, AJlarning faoliyatini tartibga soluvchi qoidalarni va korporativ boshqaruv standartlarini tushunishga yordam berdi. Xususan, O'zbekistonda korporativ boshqaruvni takomillashtirishga qaratilgan islohotlar va davlat siyosati choralarining ahamiyati [1] ushbu tahlilning markazida bo'ldi.

Korporativ hisobotlar: O'zbekistondagi yirik aksiyadorlik jamiyatlarining yillik hisobotlari, moliyaviy hisobotlari (ayniqsa, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari – XMHIS asosida tayyorlanganlari) va korporativ boshqaruv hisobotlari ko'rib chiqildi. Bu hisobotlar AJlarning shaffoflik darajasi, korporativ boshqaruv amaliyotlari, moliyaviy barqarorligi va innovatsion faoliyati haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etdi.

Komparativ tahlil: O'zbekistondagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsion faoliyat amaliyotlari xalqaro ilg'or tajribalar bilan taqqoslandi. Bu taqqoslash O'zbekiston bozoridagi mavjud kamchiliklarni aniqlash va samaradorlikni oshirish uchun potentsial yo'nalishlarni belgilashga yordam berdi. Xalqaro tajribalar, masalan, rivojlangan bozorlarda korporativ boshqaruv standartlariga rioya qilish kompaniyalarga arzonroq kapital jalb qilish imkonini berishi kabi jihatlar tahlilga jalb etildi.

Kontent tahlili: Qonunchilik hujjatlari, korporativ hisobotlar va ilmiy adabiyotlar mazmuni tahlil qilinib, asosiy mavzular, tendensiyalar va muammolar aniqlandi. Bu, ayniqsa, korporativ boshqaruv kodekslari, shaffoflikni oshirish mexanizmlari va innovatsion yondashuvlarning mazmun-mohiyatini tushunishda muhim rol o'ynadi.

Sintetik tahlil: Turli manbalardan olingan ma'lumotlar va tahlil natijalari umumlashtirilib, aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish bo'yicha yaxlit va izchil xulosalar hamda tavsiyalar shakllantirildi.

Statistik tahlil: AJlarning moliyaviy ko'rsatkichlari (daromadlilik, rentabellik, likvidlik), qimmatli qog'ozlar bozorining asosiy indikatorlari (bozor kapitallashuvi, savdo hajmi, aksiyalar narx dinamikasi) bo'yicha tendensiyalar, o'sish sur'atlari va o'zgarishlar statistik usullarda tahlil qilindi. Bu tahlil bozorning umumiy rivojlanishini va AJlarning individual samaradorligini baholashga imkon berdi.

Korrelyatsion va regressiya tahlili: Agar yetarli va ishonchli vaqt qatorlari yoki kesma ma'lumotlar mavjud bo'lsa, korporativ boshqaruv sifatini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar (masalan, direktorlar kengashining mustaqilligi, audit qo'mitasining faoliyati), shaffoflik darajasi (ma'lumotlarni oshkor qilish ko'rsatkichlari) va innovatsion xarajatlar bilan AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligi (masalan, aksiyalar narxining o'zgaruvchanligi, investitsion jozibadorlik indekslari) o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash uchun korrelyatsion va regressiya tahlili qo'llanilishi mumkin. Bu usul omillarning samaradorlikka ta'sir darajasini miqdoriy jihatdan baholashga yordam beradi.

Indeks tahlili: Fond birjasi indekslari va ularning dinamikasi tahlil qilinib, bozorning umumiy samaradorligi va investorlar kayfiyati baholandi. Bu, ayniqsa, bozorning umumiy tendensiyalarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot agentlik nazariyasi (agentlik muammolari va xarajatlarini tahlil qilish uchun), ma'lumotlar assimetriyasi nazariyasi (shaffoflikning ahamiyatini asoslash uchun) va bozor samaradorligi gipotezasi (qimmatli qog'ozlar narxlarining ma'lumotlarni aks ettirish darajasini baholash uchun) kabi iqtisodiy nazariyalarga asoslanadi. Bu nazariyalar korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsiyalarning AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligiga ta'sirini tahlil qilish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

Tadqiqotning ba'zi cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorining nisbatan yoshligi va ma'lumotlar bazasining cheklanganligi, ayniqsa, ayrim korporativ boshqaruv ko'rsatkichlari yoki innovatsion investitsiyalar bo'yicha batafsil va uzoq muddatli ma'lumotlarning yetishmasligi miqdoriy tahlilning chuqurligini cheklashi mumkin. Ikkinchidan, tadqiqot asosan ikkilamchi ma'lumotlarga tayanadi, bu esa bozor ishtirokchilarining bevosita fikrlari va sub'yektiv baholarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Uchinchidan, qimmatli qog'ozlar bozorining doimiy o'zgaruvchan tabiati va global iqtisodiy sharoitlarning ta'siri tahlil natijalarining ma'lum darajada dinamik bo'lishini taqozo etadi. Ushbu cheklovlarga qaramay, qo'llanilgan metodologiya tadqiqot maqsadiga erishish va O'zbekiston sharoitida aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirish bo'yicha asosli tavsiyalar ishlab chiqish uchun yetarli darajada mustahkamdir.

Muammoning dolzarbligini asoslash va tadqiqot maqsadini belgilash. Bu bosqichda aksiyadorlik jamiyatlarining bozor iqtisodiyotidagi o'rni, qimmatli qog'ozlar bozorining ahamiyati va O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishdagi roli tahlil qilindi.

Mavzuga oid nazariy asoslar va adabiyotlarni chuqur tahlil qilish. Bu bosqichda bozor samaradorligi, korporativ boshqaruv, shaffoflik va innovatsiyalar kabi tushunchalarning nazariy mohiyati va ularning AJlar samaradorligiga ta’siri o’rganildi.

O'zbekistonda AJlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi mavjud holatini empirik ma'lumotlar asosida tahlil qilish. Bu bosqichda rasmiy statistik ma’lumotlar va qonunchilik hujjatlari asosida bozorning hozirgi holati, rivojlanish tendensiyalari va muammolari aniqlandi.

Samaradorlikni oshirishning asosiy omillarini (korporativ boshqaruv, shaffoflik, innovatsiyalar) aniqlash va ularning ta’sirini baholash. Bu bosqichda har bir omilning AJlar faoliyatiga va qimmatli qog’ozlar bozoridagi mavqeiga ta’siri sifat va miqdoriy tahlil usullari yordamida o’rganildi.

Olingan natijalar asosida ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Bu yakuniy bosqichda tadqiqot davomida olingan xulosalar umumlashtirilib, O’zbekistonda AJlarning qimmatli qog’ozlar bozoridagi samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy va strategik tavsiyalar shakllantirildi.

Ushbu metodologik yondashuv tadqiqotning ishonchliligi va ob’yektivligini ta’minlashga, shuningdek, ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo’lgan natijalarni olishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlarini chuqur o'rgandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, korporativ boshqaruvni takomillashtirish, moliyaviy shaffoflikni kuchaytirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish AJlarning investitsion jozibadorligini sezilarli darajada oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, bozor infratuzilmasini yanada rivojlantirish va moliyaviy instrumentlarni diversifikatsiya qilish muhimligi ta'kidlandi. Tadqiqot natijasida, milliy iqtisodiyotga investitsiyalar oqimini ko'paytirish va bozorning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida, ushbu omillar asosida ilmiy asoslangan taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu choralar AJlarning raqobatbardoshligini oshirib, mamlakatning umumiy iqtisodiy o'sishiga va farovonligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmatov, F. N. (2022). Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni takomillashtirish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 115-125. – http://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2022/iqtisodiyot_4_2022_12.pdf
2. Qurbonov, A. A. (2023). Qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishda aksiyadorlik jamiyatlarining roli va samaradorligini oshirish masalalari. Moliyaviy tadqiqotlar, (2), 87-95. – http://finresearch.uz/index.php/journal/article/view/102
3. Abdullayev, A. A. (2021). O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy yo'nalishlari. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent moliya instituti. – https://tfi.uz/uz/dissertatsiya-ishlari/abdullayev-a-a-iqtisodiyot-fanlari-doktori-dsc-dissertatsiyasi-avtoreferati
4. Norbekov, A. (2023). Aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy barqarorligini oshirish orqali qimmatli qog'ozlar bozoridagi samaradorligini ta'minlash. Markaziy Osiyo iqtisodiy sharhi, (3), 45-52. – http://caer.uz/index.php/caer/article/view/105
5. Ergashev, R. X. (2020). Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirishning dolzarb masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (2), 1-11. – http://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2020/iqtisodiyot_2_2020_1.pdf
6. Xodiyev, B. Y., G'ulomov, Sh. R., & Vahobov, A. V. (2022). Kapital bozori: nazariya va amaliyot. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
7. Jumayev, N. A. (2023). Aksiyadorlik jamiyatlariga investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (1), 101-110. – http://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2023/iqtisodiyot_1_2023_10.pdf
8. Ismoilov, B. I. (2022). O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini moliyaviy tahlil qilishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy yo'nalishlari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent moliya instituti. – https://tfi.uz/uz/dissertatsiya-ishlari/ismoilov-b-i-iqtisodiyot-fanlari-boyicha-falsafa-doktori-phd-dissertatsiyasi-avtoreferati